

Agneza Szabo

ĐAKOVO I SREDIŠNJE INSTITUCIJE HRVATSKE U ZAGREBU U 19. STOLJEĆU

I

Pod središnjim institucijama podrazumijevamo zakonodavne i upravne oblasti, ustanove ili udruženja na području privrednog i kulturnog života, te u znanosti; njihove novine, glasila i publikacije. U Zagrebu takve institucije postoje i sa dugogodišnjom tradicijom (Sabor, Kazalište, Akademija znanosti). Takve se institucije osnivaju u Zagrebu za vrijeme hrvatskog narodnog preporoda (1835.-1848.) te u razdoblju daljnjeg procesa modernizacije (1860.-1873.). Istraživanja ovim institucijama usmjerili smo na kulturnu, političku i privrednu djelatnost svih sudionika i članova, te pripadnika različitih društvenih skupina. Vrednovanje središnjih institucija zahtijeva analizu njihove društvene baze, što može pružiti sasvim novi uvid na širinu njihovih aktivnosti, a time i na njihovo značenje.

II

U istraživanju središnjih institucija Hrvatske u Zagrebu za vrijeme ilirskog pokreta do sada smo identificirali ukupno 1578 osoba - članova ili sudionika u deset poznatih ilirskih institucija. Na temelju kartoteke osoba kao i šifriranja njihovih aktivnosti utvrđeno je da među njima sudjeluje 25 osoba iz Đakova, koje su također članovi u sedam poznatih ilirskih institucija.¹ Valja pri tome odmah naglasiti da kvantitativni udio članova iz Đakova u središnjim preporodnim institucijama u Zagrebu iznosi 1,58 %. Međutim, kvantitativni udio stanovništva Đakova u stanovništvu civilne i vojne Hrvatske iznosi svega 0,15 %! Nadalje, prosječni čimbenik aktivnosti po jednom članu iz Đakova iznosi 2,00, a kod članova koji su boravili i djelovali u Zagrebu ne više od 2,40 po jednom članu!²

1 Upozoravam: radi se samo o članovima iz Đakova, a ne iz područja cijele dakovačke biskupije. Ista napomena vrijedi i za članove kasnijeg razdoblja. Popis članova iz Đakova s oznakama (šiframa) institucija u kojima sudjeluju, vidi u Prilogu I., str. 16. - Taj smo popis izradili iz sljedećih izvora: *Saborske novine 1848.*, Zagreb, 1848; *Gospodarski list, 1842.-1848*; *Danica ilirska, 1835.-1848*; *Zagreb.*, Zagreb; *Račun od Matice za književnost ilirsku Zagreb, 1850*; *Narodne novine 1835.-1848*, Zagreb.

2 Valja imati na umu da trgovište Đakovo ima sredinom 19. stoljeća svega 512 kuća i 2360 stanovnika. Nacionalna pripadnost tada se ne popisuje, nego samo religiozna pripadnost. Prema izvornim podacima rimokatolika je bilo sredinom stoljeća (1857.) 97,71 % prema ostalim vjerama, a krajem stoljeća (1900.) 92,86 %. Pripadnici ostalih vjeroispovijedi su najvećim dijelom Izraeliti, zatim pravoslavni, te protestanti obiju vjera. Usp. *V. Sabljar*,

Središnje institucije u Zagrebu bile su žarišta ilirskog pokreta, te procesa modernizacije u razdoblju 1860.-1873. Članovi iz Đakova sudjelovali su u njihovu osnivanju i radu time što su, kao i ostali članovi središnjih institucija, bili suradnici ili pretplatnici pojedinih političkih, privrednih i kulturnih glasila, zatim utemeljitelji, podupirući članovi, funkcionari i darovatelji pojedinih privrednih i kulturnih institucija. Valja pri tome kazati da je svaka pojedina aktivnost bila istovremeno i realna mogućnost da svaki takav član postane živom stanicom ideje ilirizma, odnosno kasnije procesa modernizacije.

Osim identifikacije članova iz Đakova kao i utvrđivanja oblika njihove suradnje, u sadašnjoj fazi istraživanja mogu govoriti i o sljedećim relevantnim kategorijama: intenzitetu raspona aktivnosti članova, regionalnom podrijetlu i dobnoj strukturi (djelomično), teritorijalnom sastavu, odnosno glavnom mjestu djelovanja (u vrijeme pristupa instituciji), socijalnoj strukturi, te opredijeljenosti članova za pojedine institucije ili grupe institucija, za koje članovi pokazuju veći ili manji interes.

U vrijeme ilirskog pokreta raspon aktivnosti identificiranih članova središnjih institucija iz Đakova kretao se od jedne do najviše pet aktivnosti po jednom članu. Pri tome je više od 1/2 članova realiziralo samo po jednu aktivnost (14 osoba ili 56 %). To drugim riječima znači da su bili članovi samo jedne od mogućih deset ilirskih (preporodnih) institucija u Zagrebu. Četiri člana središnjih institucija iz Đakova istovremeno su članovi u dvije institucije. Šest članova ili 24 % istovremeno su aktivni u tri različite institucije (Josip Kuković, Martin Komendo, Ivan Matizović, Franjo Maurović, Pavao Obrovac, Pavao Penić). U pet institucija aktivan je istovremeno samo jedan član iz Đakova (Josip Matić).

Regionalno podrijetlo i dobru strukturu članova središnjih institucija iz Đakova u vrijeme ilirskog pokreta za sada smo utvrdili za svega 1/4 članova (6 osoba ili 24 %). Radi se o osnovnim informacijama za sljedeće članove: Jerolim Andrić, rodom iz Vukovara (1807.); Josip Kuković, rodom iz Zagreba (1871.); Josip Matić, rodom iz Virovitice (1779.); Mato Topalović, rodom iz Zdenci (1812.), te Juraj Tordinac, rodom iz Đakova (1813.).³ Prema tome, utvrđena dobna struktura samo manjeg dijela članova kretala se od 22 godine života (Tordinac) do maksimalno 67 godine (Kuković).

Prema teritorijalnoj strukturi, odnosno glavnom mjestu djelovanja u vrijeme pristupa središnjim institucijama u Zagrebu za vrijeme ilir-

Miestopisni rječnik kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1866., 80-81; *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1902, 18-19.

3 Za utvrđivanje podataka o regionalnom podrijetlu i dobnoj strukturi članova koristili smo sljedeću literaturu: Enciklopedija Jugoslavije (1-8), Zagreb, 1955.-1971; *A. Čuvaj*, Grada za povijest školstva Kraljevine Hrvatske i Slavonije, I-XI, Zagreb, 1910-1913.

skog pokreta, svi članovi djeluju u Đakovu. Prema socijalnom sastavu više od 7/10 identificiranih članova su rimokatolički svećenici (biskup, te župnici i kanonici, ukupno 18 osoba ili 71 %). Svega 7 članova su pripadnici ostalih zanimanja (zemljomjer, predsjednik sudbenog stola, provizor gospoštine Đakovo, itd).

U vrijeme ilirskog pokreta svega dva člana središnjih institucija iz Đakova djeluju u radu političkih institucija. Više od 6/10 svojih aktivnosti članovi središnjih institucija iz Đakova uložili su u rad i osnivanje privrednih institucija, a nešto više od 1/3 u rad i osnivanje kulturnih preporodnih institucija.

Središnja politička institucija u Zagrebu u kojoj sudjeluju članovi iz Đakova je Hrvatski sabor 1848. U radu ovoga Sabora trgovište Đakovo i đakovački Kaptol zastupala su dvojica zastupnika: Martin Komendo i Matija Vukmanić.⁴ Vrijedno je spomenuti da je M. Vuković bio također i član saborskog političkog odbora koji je trebao izraditi prijedlog o uređenju odnosa Trojedne kraljevine prema Ugarskoj i Austriji.⁵

Više od 6/10 svojih aktivnosti članovi središnjih institucija Hrvatske iz Đakova uložili su u rad i osnivanje privrednih institucija. To su *Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo* (1841.) i društveni časopis *Gospodarski list* (1842.). Do kraja 1842. godine u Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo pristupilo je 13 članova iz Đakova, a početkom siječnja 1843. još 10 novih članova. To su bili razlozi da je u Đakovu na inicijativu tadašnjeg biskupa J. Kukovića, osnovana *đakovačka podružnica* Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva (30. siječnja 1843.). Predsjednik podružnice bio je Josip Matić, a potpredsjednik Imbro Marinović.⁶ Svoj osnovni zadatak »unapređenje poljoprivrede« Gospodarsko je društvo željelo postići izdavanjem gore spomenutog društvenog časopisa, zatim koledara za puk (1847.) te kupnjom »društvenog pokušališta« u Zagrebu (1853.) To su bili i razlozi da je utemeljiteljna svota po jednom članu iznosila čak 100 for. srebra i to jednom zauvijek. Podupirući su članovi bili dužni platiti prilikom upisa u ime članarine, a zatim i krajem svake nove kalendarske godine, 6 for. i 20 krajcara srebra. Za uzvrat svaki je član uz pasivno i aktivno pravo sudjelovanja na godišnjim skupštinama društva, imao i pravo na dobivanje društvenog časopisa uz 50 % popusta. Među redovitim pretplatnicima *Gospodarskog lista* za sada smo identificirali svega dva člana iz Đakova (F. Maurović, J. Matić), a među suradnicima tri člana (F. Maurović, J. Matić, Đuro K. Veselić).⁷

4 Saborske novine, 1848., 24.

5 Zapisnik Sabora trojedne kraljevine Dalmatinske, Hrvatske i Slavonske, Zagreb, 1848., VIII, 10-11.

6 *List mesečni hrvatsko-slavonskog Gospodarskog društva* 1843. br.4, 76-78.

7 Usp. Prilog I. Abecedni popis članova iz Đakova u Središnjim institucijama Hrvatske u Zagrebu za vrijeme ilirskog pokreta 1835.-1848. (Ovdje, str. 16-17.)

Više od 3/10 članova iz Đakova sudjeluje u osnivanju i radu središnjih kulturnih institucija. Najstarija takva središnja institucija je *Danica ilirska* (1835.) koja od samog početka izlaženja postaje značajno sredstvo širenja svih ideja pokreta. To je bilo moguće, jer je vlast prije svega gledala u Danici zabavnik, a ne politički list. Premda za sada nismo uspjeli identificirati pretplatnike Danice, ipak raspolažemo informacijama da je Gaj tiskao prve brojeve u 650 primjeraka.⁸ Valja pri tome reći da svojim književnim priložima u Danici surađuje i pet članova iz Đakova. To su J. Matić, I. Stanković, M. Topalović, J. Tordinac, D. Tunić. Njihovi prilozi u Danici zavrijedili bi zaseban prilog.⁹

U osnivanju i financijskom uzdržavanju slavne *Ilirske čitaonice* u Zagrebu (1838.) sudjeluje jedan član iz Đakova (J. Kuković), ipak valja naglasiti, da članovi središnjih institucija iz Đakova aktivno surađuju sa ilirskom čitaonicom u Zagrebu, i to osobito svojim financijskim priložima u osnivanju i radu novih kulturnih institucija. Početkom 1842. godine Ilirska čitaonica u Zagrebu poradila je na osnivanju financijske glavnice za novo književno društvo pod imenom *Matica ilirska*. Prema predloženim pravilima, osnovni je cilj novoga društva »rasprostranjivati /.../ nauku i književstvo u narodnom jeziku«, te dati »priliku mladeži našoj da se domorodno izобрази.« Utemeljiteljna svota za pristup u društvo iznosila je 50 forinti srebra, a za uzvrat svaki je utemeljitelj dobivao za uvijek besplatno sva Matičina izdanja.¹⁰ Vrijedno je istaknuti da je među identificiranim članovima iz Đakova gotovo svaki treći član središnjih institucija bio istovremeno i financijski utemeljitelj Matice ilirske (7 osoba). Nije naodmet spomenuti i činjenice da su gotovo sve utemeljiteljne svote, kao i redovite članarine podupirućih članova, ostale nepromijenjene i tijekom druge polovice 19. stoljeća. Istovremeno je 1 peštanski vagan pšenice (cca 80 litara) stajao 5 do 6 for. srebra, a vagan kukuruza 3 do 5 fo. srebra.¹¹

Zabrana ilirskog imena početkom 1843. godine nije, barem u prvi čas, bitno utjecala na daljnji razvitak središnjih preporodnih institucija u Zagrebu. Međutim, polet koji je kulminirao 1842. godine nije se više tako naglo širio. Nema više ni bitno novih ideja. Sve što je nakon 1843. godine stvarano bilo je već ranije zacrtano. Osim toga, naglo je opadao broj članstva i financijskih darovatelja. Predsjednik Ilirske čitaonice u Zagrebu grof Janko Drašković, morao je uskoro ustvrditi gorku istinu »da je u mnogih domoljublje veće nego li njihove kese«. Ipak tijekom 1843. i 1844. godine Ilirska čitaonica i Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo djeluju oko osnivanja *Narodnog muzeja* u Zagrebu, za koji su obje institucije primale financijske i druge materijalne priloge još

8 J. Horvat, Povijest novinstva Hrvatske, Zagreb 1962., 114.

9 Usp. također Prilog I, cit. u bilj. 7. (Šifra institucije 37d)

10 Pravila Matice ilirske, Zagreb, 1842.

11 *Narodne novine* 1871; Statistički ljetopis za g. 1874., 220-221 (Ur. M. Zoričić)

od svoga osnivanja (numizmatički primjerci, knjige i sl.). Međutim, nakon burnih političkih događaja u Zagrebu krajem srpnja 1845. (riječ je o poznatim »srpanjskim žrtvama«) činilo se da je sasvim ugasnula kulturna djelatnost iliraca. Nove aktivnosti uslijedile su tek krajem iste godine i to nakon ponude grofa Karla Draškovića da ilirci kupe njegovu palaču za smještaj narodnih institucija (danas zgrada u Zagrebu, Opatička ul. 18). Kako ilirci nisu raspolagali nikakovim finacijskim sredstvima, osnovali su u Zagrebu akcionarsko društvo »Narodni dom« (1280 akcija x 25 forinti). Do 1. studenoga 1846. godine rasprodane su sve akcije (dionice), pa je time ostvarena i davna želja preporoditelja, da se u Zagrebu »podigne kuća, u kojoj bi se spomenici i ostanci naše srećne i tužne prošastnosti, ter mladahni narodni zavodi unesti mogli, za da ne moraju u svojoj domovini kao tuđini od kuće do kuće tumarati.«¹² Do sada su narodne institucije unajmljivale neophodne prostorije za rad u privatnim kućama. Kupljena palača prozvana je »Narodni dom«, i u nju su početkom 1847. godine preselili gotovo svi administrativni uredi središnjih institucija, ali i *Narodni muzej* čije su zbirke dragovoljno uredili Mijo Sabljar i Ljudevit Vukotinović. Budući da je još uvijek nedostajalo mnogo novaca za daljnji rad, a osobito za uređenje Narodnog muzeja, Lj. Vukotinović je napisao u Narodnim novinama sljedeće: »Prositi dakle treba, vavek prositi: u svakoj skupštini, kod svake gostbe, u svakom spravištu.« Zatim je predložio da Sabor donese odluku kojom će se obavezati »sve živo, plemenito i neplemenito /.../ stanoviti broj novacah platiti.« Radilo se o konkretnom prijedlogu da svatko plati u tu svrhu 2 krajcara srebra po glavi, i to ne samo »sva civilna Hrvatska i Slavonija«, nego i »Vojna Granica, jer su i oni dielovi naše domovine.«¹³ Uz sakupljanje ovih priloga koji su imali velikog odaziva, ilirci su uskoro predložili i sakupljanje utemeljiteljnih svota u visini od 50 forinti srebra. Među finacijskim utemeljiteljima Narodnog muzeja u Zagrebu identificirala sam šest članova iz Đakova (M. Komando, J. Kuković, I. Matizović, P. Obrovac, D. Pavić, P. Penić). Međutim, svake daljnje akcije uskoro su prekinute izbijanjem martovske revolucije u Beču 1848. godine.

III

Nakon sloma neoapsolutizma uslijedila je u Hrvatskoj daljnja modernizacija cjelokupnog javnog života, koju karakterizira postepeni prijelaz iz feudalizma u građansko društvo. Središnje institucije iz razdoblja ilirizma kao i druge novoutemeljene slične institucije, postaju sada osnovna žarišta procesa modernizacije. Njihova je aktivnost u razdoblju 1860.-1873., dakle u razdoblju uvođenja dualističkog sustava u Habsburškoj Monarhiji (1867.) i do revizije Ugarsko-hrvatske nagodbe (1873.) dala veoma vrijedne rezultate na svim poljima javnog života.

12 B. Šulek, Narodna kuća, *Danica ilirska*, XI/1845., br. 46, 183-184.

13 *Narodne novine* 1847. br. 47, 48, 55, 83.

Nakon već ranije provedene selekcije prema značenju tih institucija za proces modernizacije za ovo smo razdoblje uzeli u obzir 56 središnjih institucija. U oblasti političkih odnosa 27 (sabori, banske konferencije, politički listovi, upravno-političke sudske oblasti); u oblasti privrednih odnosa 11 (važnija poduzetnička udruženja, gospodarski listovi, ekonomske asocijacije); u oblasti kulturnih odnosa 18 (kulturne asocijacije, kulturne, umjetničke i znanstvene ustanove, te njihova glasila). Također na temelju kartoteke osoba kao i šifriranja njihovih aktivnosti utvrdili smo da u daljnjem radu, kao i u osnivanju novih središnjih institucija Hrvatske u Zagrebu, sudjeluje 4545 osoba - članova, koje smo također identificirali prema kategorijama aktivnosti. Primjerice, saborski zastupnik, utemeljitelj, podupirući član, suradnik ili pretplatnik pojedinih glasila, funkcionar upravno-političkih oblasti.¹⁴ Među doista brojnim članstvom identificirali smo također i 79 članova iz Đakova koji svojim radom u istim svojstvima ili kategorijama aktivnosti sudjeluju u 25 središnjim institucija. Od toga u oblasti političkih odnosa u 9 institucija, u oblasti privrednih odnosa u 4 institucije, te u oblasti kulturnih odnosa u 12 institucija. Istovremeno prosječni činitelj aktivnosti kod članova iz Đakova iznosi 2,96 po jednom članu, a kod svih članova središnjih institucija u Zagrebu 1,84 po jednom članu.¹⁵

U razdoblju 1860.-1873. raspon intenziteta aktivnosti kod članova središnjih institucija iz Đakova kretao se od 1 do maksimalno 15 institucija. Pri tome je 4/10 članova aktivno u samo jednoj instituciji (ukupno 32 člana ili 40,05 %). Valja naglasiti da su među ovim članovima prisutne i četiri žene (Tereza Jaić, Anka Rački, Magdalena Strinarić, Josipa Žitković). Manje od 2/10 članova imalo je u spomenutim institucijama dvije aktivnosti, što znači da su istovremeno članovi u dvije različite institucije (14 članova ili 17,72 %). Jednaki broj članova prisutan je istovremeno u tri različite institucije. U četiri središnje institucije prisutno je istovremeno 10 članova iz Đakova (12,66 %). Više od 1/10 članova iz Đakova prisutno je istovremeno u pet pa do maksimalno 15 središnjih institucija. Poimence su to Josip Juraj Strossmayer (koji je prisutan u 15 institucija), Mirko Hrvat (13 institucija), Ivan Krstitelj Tombor (9 institucija). Oni su istovremeno i članovi vodeće grupe središnjih institucija Hrvatske u Zagrebu 1860.-1873. Dragutin Stručić član je istovremeno u 7 institucija, Vatroslav Rački u 6 institucija.¹⁶

14 O problemima i metodi izrade kartoteke osoba kao i šifriranja njihovih aktivnosti v. A.Szabo, Problemi i metode istraživanja društvene strukture nosilaca središnjih (političkih, privrednih i kulturnih) institucija u Zagrebu 1860.-1873. Časopis za suvremenu povijest 2/1985, Zaagreb, 1-36.

15 A.Szabo, Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860.-1873., II. Zagreb, 1988., 154.

16 Isto, 152-154.

Diacovensia 1/1995.

Prema socijalnom sastavu više od 1/3 članova središnjih institucija iz Đakova su rimokatolički svećenici (kanonici, prof. bogoslovije, biskup, župnici), te jedan rabin. Nešto više od 2/10 su činovnici najrazličitijih kategorija (općinski, kotarski i vlastelinski činovnici). Oko 2/10 članova su pripadnici ostalih zvanja i zanimanja. Primjerice odvjetnici (1), učitelji (2), učiteljice (2), trgovci (2), obrtnici (2), mjernici (1), šumarsko osoblje (4) i drugi.¹⁷ Međutim, za 15 članova (ili 18,95 %) za sada nismo mogli utvrditi glavno zanimanje u vrijeme pristupa institucijama.

Sa podacima o regionalnom podrijetlu i dobnoj strukturi za sada raspoložemo podacima za svega 1/5 članova. Poimence su to Andrić Jerolim (Vukovar, 1807.), Luka Botić (Split, 1830.), Dragutin Cekuš (Mursko Središće, 1820.), Hinko Hladaček (Zemun, 1837.), Mirko Hrvat (Đakovo, 1826.), Vilim Korajac (Požega, 1833.), Fran Kurelac (Ličko Bruvno 1811.), Dragutin Pavlič (Tovarnik, 1799.), Vatroslav Rački (Fužine, 1824.), J. Juraj Strossmayer (Osijek, 1815.), Franjo Šagovac (Slankamen, 1826.), Ivan Kristitelj Tombor (Žilina, 1825.), Aleksa Tomić (Požega, 1841.), Mato Topalović (Zdenci, 1812.), Juraj Tordinac (Đakovo, 1813.)¹⁸ Prema tome u vrijeme pristupa institucijama, utvrđena dobna struktura identificiranih članova kretala se između 19 (A. Tomić) i 61 godine života (D. Pavić). Ipak valja reći da prevladavaju članovi srednje i starije životne dobi, što je i razumljivo, ako uzmemo u obzir činjenicu, da je dobar dio identificiranih članova pristupio središnjim institucijama još u vrijeme ilirskog pokreta. Poimence su to: J. Andrić, D. Pavić, J. J. Strossmayer, M. Topalović, J. Tordinac, te P. Penić i G. Radić.

U razdoblju 1860.-1873. članovi središnjih institucija iz Đakova uložili su više od 1/2 svojih aktivnosti u rad i osnivanje kulturnih institucija (51,71 %), oko 1/3 u privredne institucije (32,48 %), te svega 15,81 % u radu političkih institucija.

Kao što smo spomenuli članovi iz Đakova sudjeluju svojim radom u 9 središnjih političkih institucija. To su *Banska konferencija* (1860./61.), *Hrvatski sabori* u razdoblju 1861.-1873. te politička glasila.

Među članovima iz Đakova u radu Banske konferencije sudjelovao je jedino biskup Strossmayer. Vrijedno je spomenuti da je Strossmayer na 3. sjednici Konferencije, tj. 10. prosinca 1860. predao u ruke tadašnjega bana Josipa Šokčevića obrazloženi pismeni prijedlog o potebi osnivanja »učenog društva ili akademije, u kom bi se imali stjecati svi bolji umovi /.../ na slovjenskom jugu«. Njezin bi cilj bio stvoriti jednu »narodnu knjigu« koja bi pod »svoje okrilje« mogla »uzeti sve struke

¹⁷ Usp. Prilog II. Abecedni popis članova iz Đakova u Središnjim institucijama Hrvatske u Zagrebu 1860.-1873.

¹⁸ Podaci cit. na tem. izvora u bilj. 3

Diacovensia 1/1995.

čovječje znanosti«. Predložio je također, da se takva akademija osnuje u Zagrebu, te je za njezino osnivanje odmah položio 50.000 forinti.¹⁹

U radu Hrvatskog sabora (1861.) sudjelovalo je 6 članova iz Đakova. Najprije je to biskup Strossmayer koji u radu ovog Sabora, kao i svih narednih sabora, sudjeluje na temelju banske pozivnice. U radu Sabora 1861. godine trgovište Đakovo zastupao je odvjetnik M. Hrvat.²⁰ J. Andrić i A. Sukić zastupali su na istom Saboru đakovački kaptol, a L. Botić i Fr. Šagovac kotar Đakovo. Valja reći da su svi zastupnici aktivno pristajali uz politiku Narodne stranke, čiji je poznati vođa J.J. Strossmayer. U radu narednog Sabora (1865.-1867.) trgovište Đakovo zastupao je M. Hrvat, a kotar Đakovo I. Laudenbach i J. Miškatović, također jedan od vođa Narodne stranke. Ističemo da M. Hrvat i I. Laudenbach i tijekom ovog saborskog zasjedanja konstantno pristaju uz politiku Narodne stranke. U radu »Rauchova« sabora (1868.-1871.) M. Hrvat zastupao je kotar Đakovo, a u radu zlosretnog sabora (1872.) trgovište Đakovo. Kao što je poznato ovaj je Sabor radio samo za vrijeme svoje verifikacije između 15. i 19. siječnja iste godine, nakon čega je odmah i raspušten. M. Hrvat zastupao je trgovište Đakovo i u radu Sabora (1872.-1875.), dakle sabora koji je najzad prihvatio revidiranu Nagodbu (5. rujna 1873.).

U radu političkih glasila članovi iz Đakova uložili su oko 1/10 svojih aktivnosti. Riječ je o brojnim političkim člancima u glasilima Liberalne narodne stranke »Pozoru« (1860.-1867.), »Obzoru« (1871.-1873.), te problematici šumarstva o čemu piše Vatroslav Rački.²¹ Valja također spomenuti da je nekoliko članova pretplaćeno i na »Domobran«, glasilo Samostalne narodne stranke (1864.-1866.)

Oko 3/10 članova iz Đakova surađivalo je u središnjim privrednim institucijama. Riječ je prije svega o brojnim suradnicima i podupirućim članovima već spomenutog Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, te suradnicima i pretplatnicima Gospodarskog lista. Tako je vlastelinski šumar iz Đakova Vatroslav Rački, objelodanio tijekom navedenog razdoblja više instruktivnih članaka o gospodarstvu.²² Ostale središnje privredne institucije, u kojima sudjeluju članovi iz Đakova, su Podružni odbor Gospodarske izložbe u Zagrebu s podružnicom u

19 *Spisi saborski 1861.* Sv. I, XVII-XX. Zapisnik III. sjednice banske konferencije.

20 Smatram da bi javno djelovanje M. Hrvata zavrijedilo opsežniji historiografski prikaz. Za sada v. A. Szabo, n. dj. 241. Jednaka primjedba vrijedi i za ostale saborske zastupnike za kotar i trgovište Đakove, te za kaptol Đakovo.

21 Pravila društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah dne 12. srpnja 1857. po g. popečitelju unutarnjih poslova potvrđjena, Zagreb, 1857. (Riječ je o ponovnoj potvrdi u vrijeme neopapsolutizma koja je bila potrebna za sva društva koja su osnovana prije 1852. godine).

22 *I. Rački*: kako je šumah nestalo uobće, a napose u hrvatskoj državi, *Obzor*, 1871., Br. 83, 84; *Isti*, Naše šume, 1866., br. 70, 73; Važnost lučbe u šumarstvu, *Gospodarski list*, 1866. V. Rački pisao je i o drugim aktualnim privrednim temama. Primjerice: Plakanje tla, *Gospodarski list*, 1863., Bolest grožda, također *Gospodarski list*, 1864., iid.

Đakovu (1863.-1864.). Njegov je predsjednik M. Hrvat, te Banska konferencija o željezničkom pitanju, na kojoj sudjeluje biskup Strossmayer (1862.).

U izgradnju i osnivanje središnjih kulturnih i znanstvenih institucija članovi iz Đakova uložili su 50 % svojih aktivnosti. Pri tome su više od 1/3 članova financijski utemeljitelji Sveučilišta u Zagrebu. Točnije 27 članova ili 34,18 % prema ostalim članovima iz Đakova, odnosno 5 % prema svim ostalim financijskim utemeljiteljima Sveučilišta u razdoblju 1861.-1874. Sljedeća najbrojnija skupina članova iz Đakova su financijski utemeljitelji *Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* (22 osobe ili 5 % prema ostalim utemeljiteljima JAZU). Valja reći da oni za svoje financijske pologe ne uživaju od strane spomenutih institucija nikakvih povlastica. Uz već poznate mecenatske priloge od strane biskupa Strossmayera spominjemo đakovačkog odvjetnika M. Hrvata koji je za utemeljenje Sveučilišta položio 300 forinti, a za utemeljenje JAZU 200 forinti. Visoke financijske priloge za osnivanje JAZU darovali su također S. Babić (100 for.), F. Molnar (100), A. Jakševac (100), A. Matković (100), D. Stručić (100), F. Šagovac (200), J. Tordinac (100), te trgovac Š. Oblak za utemeljenje Sveučilišta 150 for. Većina ostalih financijskih utemeljitelja, pretežno činovnika i trgovaca, položila je u ime utemeljiteljne svote 50 for.²³

Društvo za povjesnicu jugoslavensku (1850.) imalo je među članovima iz Đakova 6 utemeljiteljnih članova i 9 podupirućih članova, pretežito svećenika. Društvo je nastojalo »da izvede na videlo i da sačuva od propasti sve izvore povestnice jugoslavenske« te tako položi temelj »kritičkom obrađivanju historie našega naroda«. U tu je svrhu izdavalo i poseban stručni časopi »*Arhiv*« (1851.-1876.).²⁴ Veoma veliki broj članova iz Đakova imali su književni i znanstveni časopisi. Poimence su to naš prvi znanstveni časopis »*Književnik*« (1864.-1866.) koji je imao u samom Đakovu 11 pretplatnika, a beletristički časopis »*Dragoljub*« (1867./68.) 17. Među ovom potonjom skupinom su također već spomenute 4 žene (T. Jaić, A. Rački, M. Štrinarić, J. Žitković). Preostali manji dio članova iz Đakova surađivao je u svojstvu utemeljitelja i povjerenika u *Društvu sv. Jeronima* (1868.) te i u drugim vrijednim književnim izdanjima. To su *Naše gore list* (1861.-1866.) koji je svojevrsni organ Samostalne narodne stranke, te »*Vienac*« (1869.) koji je nastojao oko sebe okupiti što širi krug sposobnih suradnika na području kulture i umjetnosti. Pretplatnici ovih listova za sada nisu poznati. Istaknuti suradnici »*Vienca*« u razdoblju 1860.-1873. su A. Tomić (1869., 1870.,

23 A. Szabo, n. dj. 112-121; 126-134.

24 Pravila društva za povjestnicu i starine Jugoslavenah dne 12. srpnja 1857. po g. popečitelju unutarnjih poslova potvrđena, Zagreb, 1857. (Riječ je o ponovnoj potvrdi u vrijeme neoapsolutizma koja je bila potrebna za sva društva koja su osnovana prije 1852. godine).

1871., 1873.), te »Naše gore lista« F. Kurelac (1865.) i također A. Tomić (18655.).²⁵

IV

Usporedimo li navedena razdoblja možemo ustvrditi sljedeće relevantne činjenice. Kao prvo ističemo značajan porast članova iz Đakova. U razdoblju ilirskog pokreta 25, a u razdoblju daljnjeg procesa modernizacije (1860.-1873.) 79 članova. Zatim, značajan porast intenziteta suradnje. Za vrijeme ilirskog pokreta prosječan činitelj aktivnosti iznosi 2,00 po jednom članu, a u razdoblju između 1860. i 1873. godine 2,96 po jednom članu. Regionalno podrijetlo članova kao i njihovu dobnu strukturu za sada nije bilo moguće u cijelosti utvrditi. Ipak, čini se da trgovište Đakova ima određenu aglomeracijsku snagu, jer među nekolicinom identificiranih članova prema regionalnom podrijetlu prevladavaju članovi koji nisu rodом iz Đakova. Nadalje, u razdoblju ilirizma prevladavaju članovi mlađe i srednje, a u razdoblju 1860.-1873. srednje i starije životne dobi. Navedeno stanje proizlazi iz činjenice što među članovima središnjih institucija iz Đakova u razdoblju 1860.-1873. ima gotovo 1/10 članova iz vremena ilirskog pokreta.

Nadalje, vrlo su povoljne razlike u pogledu socijalne strukture članova. Za vrijeme ilirskog pokreta prevladavaju svećenici (18 osoba ili 72/3). Svega 2/3 članova su pripadnici ostalih zanimanja. U razdoblju 1860.-1873. kvantitativni kao i kvalitativni udio svećenstva također je povećan, ali je istovremeno znatno povećan i udio članova koji su pripadnici ostalih zvanja i zanimanja (učitelji, trgovci, činovnici najrazličitijih kategorija i drugi). Zato u socijalnom sustavu članstva ima sada svega 3/10 svećenika, a pripadnika ostalih zvanja i zanimanja 7/10.

Svaka nova aktivnost u najviše slučajeva stajala je i dosta novaca. Upravo zato članstvo u institucijama ima, ne samo veliko društveno, nego i političko značenje. I to tim više što su do kraja 1873. godine sve najvažnije središnje institucije Hrvatske u Zagrebu zadobile moderne zakonske osnove, a to je uključivalo i redovito godišnje votiranje neophodnih financijskih sredstava od strane Sabora. Upravo zato smatramo da treba istaknuto važnost i skromnih nosilaca, koji do sada nisu bili u središtu znanstvenih istraživanja. Bez njih se, naime, ilirski pokret ne bi mogao širiti i mijenjati, a najvažnije središte institucije Hrvatske u Zagrebu ne bi se mogle održati do danas.

²⁵ Usp. također Prilog II. Abecedni popis članova iz Đakova u Središnjim institucijama Hrvatske u Zagrebu 1860.-1873., kao i odgovarajuće šifre institucija.

Diacovensia 1/1995.

PRIOLOG I.

ABECEDNI POPIS ČLANOVA IZ ĐAKOVA U SREDIŠNJIJIM INSTITUCIJAMA HRVATSKE U ZAGREBU ZA VRIJEME ILIRSKOG POKRETA 1835.-1848.

Redni broj	Prezime i ime	osnovno zanimanje	oznaka (šifra) ^a institucije
1.	Andrić Jerolim	kanonik	28.4, 39.1
2.	Brestjenski Josip	kasnar biskupskih dobara	28.4
3.	Cankl Dragutin	zemljomjer	28.4
4.	Hegedušić Jakov	profesor	28.3, 28.4.
5.	Jaić Miroslav	blagajnik gospoštine Đakovo	28.3, 28.4.
6.	Komendo Marin	dr. bogoslovije	28.4, 51.1., 1a
7.	Kuković Josip	biskup	39a, 39.1, 51.1
8.	Marinović Imbro	predsjednik sudbenog stola	28.3, 28.4
9.	Matić Josip	kanonik	28.3, 28.4, 29.2, 29.3, 37d
10.	Matizović Ivan	kanonik	28.4, 39.1, 51.5
11.	Maurović Franjo	provizor gospoštine Đakovo	28.3, 28.4, 29.2, 29.3
12.	Mertz Franjo	svećenik	28.4.
13.	Mihaljević Mato	kanonik	28.3, 28.4.
14.	Obrovac Pavao	dr. bogoslovije	28.3, 28.4, 39.1, 51.1
15.	Pavić Dragutin	kanonik	51.1
16.	Penić (Penjić?) Pavao	eksaktor biskupije đakovačke	28.3, 28.4, 39.1, 51.1
17.	Pinterović Nikola	kanonik	28.4
18.	Radić Gašpar	kanonik	39.1
19.	Stanković Ivan	dr. bogoslovije	28.3, 28.,4, 37.d
20.	Strossmayer Josip J.	prof. bogoslovije	28.3, 28.4
21.	Topalović Mato	prof. bogoslovije	37 d, 39.1
22.	Tordinac Juraj	svećenik, ravnatelj biskupske pisarne	37d

Diacovensia 1/1995.

Redni broj	Prezime i ime	osnovno zanimanje	oznaka (šifra) ^a institucije
23.	Tunić Dragutin	bogoslov	37d
24.	Veselić Đuro Krunoslav	svećenik	29.2
25.	Vukmanić Matija	svećenik	28.3, 28.4, 1a

a) oznake (šifre) institucija izrađene na temelju već objavljene sistematizacije: A. Szabo, Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860.-1873. I, II. Zagreb 1987., 1988. (Izd. Zavod za hrvatsku povijest FF Sveučilišta u Zagrebu).

1a Zastupnik u *Hrvatskom saboru* (1848.)

28.3 Funkcionar u đakovačkoj podružnici *Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva* (1843.)

28.4 Podupirući član *Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva* (1849.)

29.2 Suradnik *Gospodarskog lista* (1842.)

29.3 Pretplatnik *Gospodarskog lista* (1842.-1848.)

37d Suradnik *Danice Ilirske* (1835.)

39a Član društva *Ilirske čitaonice u Zagrebu* (1838.)

51.1 Utemeljiteljni član *Narodnog muzeja* u Zagrebu (1847.)

39.1 Utemeljiteljni član *Matice ilirske* (1842.)

PRILOG II.

ABECEDNI POPIS ČLANOVA IZ ĐAKOVA U SREDIŠNJIJIM INSTITUCIJAMA HRVATSKE U ZAGREBU 1860.-1873.

Redni broj	Prezime i ime	Osnovno zanimanje	Oznaka (šifra) ^a institucije
1.	Andrić Jerolim	kanonik	2.1, 13.3, 39.1, 42.3, 54.2
2.	Babić Stjepan	profesor (bogoslovije?)	8.3, 44.3, 54.2
3.	Batušić Vinko	trgovac	42.3, 53.2, 54.2
4.	Bauer H.	zakupnik vlastelinskih prava	53.2
5.	Bauer M.	zakupnik vlastelinskih prava	53.2
6.	Böllein Dragutin	vlastelinski blagajnik	28.3, 32.2, 28.4
7.	Borovitz L.	dr.	53.2

Diacovensia 1/1995.

Redni broj	Prezime i ime	Osnovno zanimanje	Oznaka (šifra) ^a institucije
8.	Botić Luka	pisac	2.1, 8.2, 28.3, 29.2, 29.3
9.	Brnčić J. Ivan	šumar	28.3, 28.4, 29.3
10.	Brnčić Mato	sapunar	28.4, 29.3
11.	Bruk H.	zakupnik	53.2
12.	Buday Ivan	općinski načelnik	53.2
13.	Bunjik Ladislav	mjernik	28.4, 29.3, 53.2
14.	Cekuš Dragutin	kotarski predstojnik	49.4
15.	Dungjerović Ivan	šumarski vježbenik	28.4, 29.3
16.	Erić Mijo	prof. bogoslovije	29.3, 54.2
17.	Falić Luka	prof. (bogoslovije?)	54.2
18.	Fischer Karlo	?	29.2, 53.2
19.	Grünbaum Filip	?	53.2
20.	Gutman M.	zakupnik vlastelinskih prava	53.2
21.	Hiršl Valentin	vrtlar kod đakovačkog biskupa	28.4, 29.3
22.	Hladaček Hinko	prof. (bogoslovije?)	8.3, 28.4, 29.3, 42.3
23.	Hrvat Mirko	odvjetnik	2.1, 4.1, 5.1, 6.1, 7.1, 8.2, 13.2, 28.4, 29.3, 32.2, 39.1, 42.3, 53.2, 54.2
24.	Jaić Ladislav	?	28.4
25.	Jaić Tereza	učiteljica	42.3
26.	Jakševac Antun	prof. filozofije	8.3, 42.3, 49.4, 53.2, 54.2
27.	Job Antun	?	29.3
28.	Jurković Eduard	duhovnik sjemeništa	54.2
29.	Kellner Antun	svećenik	13.3, 29.3, 40.3, 53.2
30.	Korajc Vilim	prof. sjemeništa	8.2, 8.3, 42.3, 44.3
31.	Kurelac Fran	učitelj i pisac	8.2, 40.2, 40.3, 49.1
32.	Laudenbach Ivan	općinski sudac	4.1, 28.3, 28.4, 32.2
33.	Lović (Lovrić?) Andrija	vlastelinski činovnik	53.2
34.	Malin Antun	vlastelinski činovnik	28.4, 29.3, 53.2

Diacovensia 1/1995.

Redni broj	Prezime i ime	Osnovno zanimanje	Oznaka (šifra) ^a institucije
35.	Mallin Virgil	vlastelinski činovnik	28.3, 28.4, 29.3, 53.2
36.	Marinković Mato	svećenik	13.3, 28.3, 29.3, 40.3
37.	Mataković Antun	kotarski pristav	52.2, 54.2
38.	Mihelčić Franjo	dr. tajnik biskupije	8.3, 40.3, 54.2
39.	Milanković Miloš	veliki sudac	28.3, 28.4, 29.3, 40.3, 53.2
40.	Mladjenović (.)	?	40.3
41.	Molnar Filip	prof. bogoslovije	29.3, 44.3, 54.2
42.	Neufeld A.	?	53.2
43.	Neumajer Josip	upravitelj vlastelinstva	28.3, 28.4, 29.3
44.	Oblak Škender	trgovac	13.3, 42.3, 53.2
45.	Pachmann Danijel	profesor	49.4, 54.2
46.	Pavić Dragutin	svećenik	49.4
47.	Penić Pavao	eksaktor biskupije đakovačke	28.3, 28.4, 39.1, 51.1
48.	Peraković Petar	šumar	53.2
49.	Pervein Albin	asistent poreznog ureda	53.2
50.	Raček (Rački?) Anka	?	42.3
51.	Rački Vatroslav	vlastelinski šumar	8.2, 12.2, 28.3, 28.4, 29.2, 29.3, 42.2, 51.3
52.	Radić Gašpar	kanonik	39.1, 49.4, 42.3, 54.2
53.	Reichsman H.	?	53.2
54.	Russi Antun	protustavnik kod poreznog ureda	28.3, 28.4, 29.3
55.	Sieber Josip	?	28.4
56.	Somer H.	rabin	53.2
57.	Srkuļj Stjepan	duhovnik sjemeništa	8.3, 43.3, 44.3, 53.2, 54.2
58.	Strossmayer Josip J.	biskup	1.1, 2.1, 4.1, 7.1, 8.2, 28.1, 28.2, 29.3, 31.1, 39.1, 42.3, 44.1, 47.2, 47.4, 49.1, 53.2, 54.2, 54.5
59.	Strinarić Magdalena	?	42.3

Diacovensia 1/1995.

Redni broj	Prezime i ime	Osnovno zanimanje	Oznaka (šifra) ^a institucije
60.	Stručić Dragutin	svećenik	8.3, 29.3, 28.4, 40.3, 42.3, 44.3, 49.4, 54.2
61.	Sukić Adam	kanonik	2.3, 53.2, 54.2
62.	Sundarović Hugo	vlastelinski providnik	28.3, 28.4, 29.3, 32.2,
63.	Šagovac Franjo	prof. bogoslovije	2.1, 28.3, 28.4, 29.3, 40.3, 54.2
64.	Šokčević Nikola	franjevac, prof. sjemeništa	49.3, 51.3
65.	Šunić Antun	učitelj i ravnatelj učiona	28.3, 28.4, 29.3, 32.2
66.	Thoma Dragutin	?	29.3, 40.3
67.	Tombor Ivan K.	svećenik	5.1, 6.1, 7.1, 28.3, 28.4, 29.3, 40.3, 42.3, 44.3, 54.2
68.	Tomić Aleksa	profesor	41.2, 42.2, 42.3, 43.2, 44.3
69.	Topalović Mato	svećenik	39.1, 49.4, 54.2
70.	Tordinac Đuro	ravnatelj biskupske pisarne	39.1, 42.3, 49.1, 54.2
71.	Tordinac Stjepan	krojač	53.2
72.	Trischler Ivan N.	?	28.4
73.	Vincek Dragutin	?	13.3, 28.4, 32.2
74.	Vlaović Andrija	upravitelj brzojava	42.3
75.	Vorgić Jakov	župnik	49.1
76.	Vučić J.	?	40.3
77.	Vukmanić Matija	župnik	39.1, 49.1
78.	Zviršić Antun	župnik	49.4
79.	Žitković Josipa	učiteljica	42.3

^a1.1 Članovi *Banske konferencije* 1860./61.

2.1 Članovi *Sabora iz građanske Hrvatske*, ovjеровljeni 15. IV. - 1. IV. 1861.

4.1 Članovi *Sabora iz građanske Hrvatske i Vojne krajine* ovjеровljeni 15. XII. - 29. I. 1866.

5.1 Članovi *Sabora* ovjеровljeni 15. I. 1868.

6.1 Članovi *Sabora* ovjеровljeni 19. I. 1872.

7.1 Članovi *Sabora* ovjеровljeni 4. VII. 1872.

8.2 Suradnici »*Pozora*« 1860.-1867.

8.3 Pretplatnici »*Pozora*« (prema M. Mrazoviću)

12.2 Suradnici »*Obzora*« 1871.-1873.

- 13.2 Suradnici »Domobrana« 1864.-1866.
- 13.3 Pretplatnici »Domobrana« 1864.-1866.
- 28.1 Utemeljitelji *Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva*
- 28.3 Funkcionari *đakovačke podružnice Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva*
- 28.4 Podupirući članovi *Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva*
- 29.2 Suradnici *Gospodarskog lista*
- 29.3 Pretplatnici *Gospodarskog lista*
- 31.1 Članovi *Banske konferencije o željezničkom pitanju 1862.*
- 31.2 Članovi izložbenih podbora *Prva dalamtinske-hrvatske-slavonske gospodarske izložbe 1864.*
- 39.1 Utemeljitelji *Matrice ilirske*
- 40.2 Suradnici »*Književnika*« (1864.-1866.)
- 40.3 Pretplatnici »*Književnika*« (1864.1866.)
- 41.2 Suradnici »*Naše gore lista*« (1861.-1866.)
- 42.2 Suradnici »*Dragoljuba*« (1867.-1868.)
- 42.3 Pretplatnici »*Dragoljuba*« (1867.-1868.)
- 43.3 Pretplatnici »*Vienca*« 1869.
- 44.1 Utemeljitelji »*Društva sv. Jeronima*« (1868.-1873.)
- 47.2 Podupirući članovi *Hrvatskog glazbenog zavoda* (1860.-1873.)
- 47.4 Utemeljitelji konzervatorija *Hrvatskog glazbenog zavoda* 1863.
- 49.1 Utemeljitelji *Društva za povjesnicu jugoslavensku* (1860.-1873.)
- 49.3 Povjerenici *Društva za povjesnicu jugoslavensku* (1860.-1873.)
- 49.4 Podupirući članovi *Društva za povjesnicu jugoslavensku* (1860.-1873.)
- 52.1 Utemeljitelji *Narodnog muzeja* (1860.-1873.)
- 51.3 Povjerenici *Narodnog muzeja* (1868.-1873.)
- 52.2 Studenti *Pravoslavne akademije* (1860./61.-1870./71.)
- 53.2 Utemeljitelji *Sveučilišta* (1861.-1874.)
- 54.2 Utemeljitelji *JAZU* (1861.-1867.)
- 54.5 Funkcionari *JAZU* (1866.-1873.)